

Joanna Biernacka-Płoska
teatrologička a dramaturgička

preklad: Júlia Batmendijnová

Blízki neznámi – o prehliadke slovenského nezávislého divadla

Tohtoročná prehliadka slovenského divadla Dziej się obok (Deje sa vedľa) bola tretím dejstvom dlhodobých aktivít Divadelného ústavu Zbigniewa Raszewského, ktorých cieľom je predstaviť Varšave (a Poľsku) najzaujímavejších umelcov a divadelné inscenácie najbližších susedov.

V roku 2017 boli na festivale Desant UA uvedení tvorcovia z Ukrajiny a o dva roky neskôr umelci z Bieloruska na podujatí Nové bieloruské divadlo: Dymu niet, sú len sviečky na torte. Organizátor, kurátorky a kurátori si pritom zakaždým dali záležať, aby diváci nahliadli do menej oficiálneho prúdu divadelného života a aj za múry inštitúcií. A opäť sa im podarilo presvedčiť nás, že sa toho za nimi deje veľa a že sú to dôležité veci.

Za juhovýchodnou hranicou Poľska

Pre priemerného poľského diváka slovenské divadlo neexistuje. Sporadicky sa stretáva s menami jednotlivých tvorcov alebo s názvami

inscenácií, ktoré hostujú na festivaloch. No všeobecne prevláda presvedčenie, že v divadelnom svete za juhovýchodnou hranicou Poľska sa nedeje nič zaujímavé. O to väčšie uznanie patrí Divadelnému ústavu a kurátorky Katarzynie Pilarskej za odvahu konfrontovať nás s týmto stereotypom a, podľa mňa, ho aj úspešne vyvrátiť.

Kurátorka sa rozhodla do Varšavy pozvať osem veľmi odlišných produkcií. Účastníka slovenskej prehliadky tak hneď na úvod milo prekvapila rôznorodosť jazyka, foriem a tém. Začiatkom septembra som si teda popri niekoľkohodinových predstaveniach so širokým obsadením mohla vychutnať komorné útvary, popri inscenáciách pre dospelých aj tie pre deti a popri adaptáciách veľkej literatúry nefabulárne performatívne počiny založené na improvizácii.

Zostavovanie festivalového repertoáru je vždy náročným balansovaním medzi tým, čo by človek chcel ukázať, tým, na čo má prostriedky, a tým, kto sa v danom čase na akcii môže zúčastniť. Mala som dojem, že sa do tých niekoľkých septembrových dní podarilo namiešať pomerne reprezentatívnu vzorku slovenského divadla. Ukázalo sa, že slovenské divadlo hýri množstvom farieb, spracúva bohatstvo tém, používa rozmanité jazyky, žije a aktívne sa podieľa na živote vo svete okolo nás. A predovšetkým: dokáže viesť dialóg aj s poľským divákom.

Zodpovednosť v živote aj v umení

Najzaujímavejšie a najintenzívnejšie boli pre mňa dve diela: otváracie predstavenie

DEDUŠKO
(Bratislavské
bábkové divadlo)
foto M. Ankiersztejn

AMERICKÝ CÍSÁR (Divadlo Pôtoň a Štúdio 12)
foto M. Ankersztejn

festivalu *Moral insanity* v réžii Júlie Rázusovej z Prešovského národného divadla a *eu.genus* z dielne zoskupenia *Med a prach* v réžii Andreja Kalinku, ktoré sa dalo zhladiť o pár dní neskôr.

Prvý titul je monodráma Petra Brajerčíka využívajúca motívy románu *Pražský cintorín* Umberta Eca z roku 2010, ktoré sú poprepletané výrokmi slovenských politikov. V deň predstavenia vo Varšave mu život dopísal trpkú pointu. Najpôsobivejší však nebol scenár s inkorporovanou štúdiu nepriateľa ani desivá aktuálnosť pozorovaní, ale vynikajúci Brajerčíkov výkon a magnetizujúca prítomnosť herca na javisku. Scénografia bola veľmi jednoduchá: nevelkú plochu vyplňalo len niekoľko hriadok kapusty, jedna obdĺžniková parcela, ktorá bola počas predstavenia obohnaná ohradou z magnetofónových pásov, a strašiak na vtáky, ktorého herec s námahou vytváral.

Strašiak tvorí veľmi jednoduchú a obsažnú os, okolo ktorej je vystavaná dramaturgia celej hry. Herec prichádza na javisko s meravými upaženými rukami vo veľkom zelenom kabáte. Nehybné vystreté ruky ho obmedzujú v pohybe, hlavne vo vyzliekaní zvrchníka. Brajerčík vyratúva stále ďalších a ďalších vinníkov, ktorí môžu za jeho neúspechy, zodpovednosť za všetko zlo sveta

38

hádže na Židov, Cigánov, Poliakov, Čechov atď. (svoje si vypočuje veľa národností a etník), snuje rôzne konšpiračné teórie a predvádza pri tom slušné ekvilibristické umenie. Napokon si kabát vyzlieka bez použitia rúk a vešia ho na kôl zarazený do zeme. Vyrába si vlastného strašiaka na vtáky – toho druhého, ktorý, aj keď nie je skutočný, má predstierať, že je človek, a odstrašovať škorce. Stereotypy, predsudky, faloš, pravda, lož, šírenie pravdy, vypúšťanie klebiet – autori hry nám nevtieravým a nebanálnym spôsobom predostierajú mechanizmy manipulácie a poukazujú na to, aké ľahké je nechať sa nimi zviesť. Obzvlášť dnes, keď nám internet ponúka neobmedzený vplyv a obrovské možnosti produkovať informácie a kreovať udalosti, ktoré nie sú vždy iba pravdivé. Symbol nesprávne použitého komunikačného nástroja v predstavení stváraňuje magnetofónová páska. Brajerčík vlastnoručne obsluhuje kotúčový magnetofón a z niektorých výrokov pri tom vytvára slučky, prehráva ich odzadu, trhá ich a vracia. Divákov namotáva zvukmi tak, ako omotal kapustné hlavy páskou. Je len na nás, či podľahneme jeho verzii udalostí, alebo sa na ne pokúsime pozrieť a pochopiť ich v širšom kontexte.

Otázke slobody a zodpovednosti, hoc možno viac z perspektívy umenia než života, ako

1 V deň predstavenia vo Varšave bol na Slovensku vynesený rozsudok vo veci vraždy investigatívneho novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice Martiny Kušnírovej, ktorým súd uznal hlavného podozrivého z objednávky vraždy Mariana Kočnera za nevinného. Takýto koniec bol zdrvivý a pre ľudí bolo ťažké uveriť v spravodlivosť oficiálneho verdiktu.

EU.GENUS
(Med a prach)
foto M. Ankersztejn

aj hľadaniu zdrojov pre umeleckú tvorbu bola, paradoxne, venovaná aj performance Andreja Kalinku. Tento skvelý hudobník do projektu zapojil tanečníkov, hudobníkov a sochárov, ktorých spolu s divákmi umiestnil do priestoru pripomínajúceho obrovskú pracovňu. Publikum sa do hľadiska dostalo v momente, keď už všetci umelci boli na javisku a každý z nich sa venoval svojej aktivite. Po hodine a pol mohli diváci z predstavenia odísť alebo sa pripojiť k performerom na ich „pracovných pozíciách“ – to všetko bez jasného ukončenia, aplauzu či poklôn. Nie je predsa možné s chirurgickou presnosťou povedať, v ktorom konkrétnom momente sa rodí umenie, čo a kedy umelca ovplyvňuje, ani kedy sa tento proces končí. Počas hry sa hudobné pasáže v rytmických sekvenciách prepletali s tanečnými, sochárskymi a vokálnymi. Mimoriadne precízna, aj keď pre diváka nie najjednoduchšia partitúra tohto predstavenia sa vymykala zo zaužívaných štandardov. Tu však nešlo o štandardy, ale o skúsenosť a spoluúčasť. O pokus dotknúť sa tvorivého procesu *in statu nascendi*. A bol to mimoriadne fascinujúci a strhujúci pokus.

Preháňanie, ale aj takt a zdržanlivosť

Pri prehliadke slovenského nezávislého divadla nemožno opomenúť Teatro Tatro, ktoré na scéne pôsobí už 30 rokov. Kurátorka tentoraz siahla po staršej inscenácii *Majster a Margaréta* v réžii Ondreja Spišáka. V prvom momente som ľutovala, že nebudem mať možnosť oboznámiť sa s niečím novším. Neskôr som si však uvedomila, že možno je aj dobré, že si (nielen) varšavské publikum mohlo pozrieť práve toto dielo, ktoré veľmi dobre vystihuje tvorbu Teatra Tatra a je jednou z najvýznamnejších inscenácií v repertoári tohto zoskupenia. Vyše štvorhodinové predstavenie, ktoré sa odohráva v známom šapitó, nie je len adaptáciou románu Michaila Bulgakova, ale aj príbehom o divadle ako takom, o vplyve politiky

na našu každodennú realitu, o ľahkosti, s akou ľudia podliehajú moci a peniazom. Režisér vo veľkej miere čerpal z tradície výsmešného ľudového divadla, pričom do hry zakomponoval množstvo odkazov na súčasnosť: čaká sa na meškajúceho prezidenta, ktorý na dôvažok nezaplatil za lístok, v hľadisku je neznesiteľná osoba, ktorá všetko komentuje a ktorú nakoniec zastrelia, ale jej miesto potom zaujme rovnako iritujúci kritik. Miesto akcie sa výborne prelína s miestom predstavenia, v scénografii a kostýmoch dominuje cirkusová

MORAL INSANITY (Prešovské národné divadlo)
foto M. Ankiersztejn

zahraničie

estetika. V pasáži Poncia Piláta sa na javisku zjavujú obrovské bábky. Upaľovanie čarodejníc sa odohráva mimo stanu vo svetle automobilových reflektorov a na scéne sa každú chvíľu zjavuje samotný režisér v role Josifa Stalina, aby nám pripomínal, kto naozaj vládne svetu stvárnenému v príbehu, ako aj realite vytvorenej v tieni šapitó. Takéto divadlo, prehnané v inscenačných prostriedkoch i v hereckej expresii, síce neoblubujem, no varšavské publikum ho prijalo s nadšením a odmenilo aplauzom postojačky.

Prehliadku uzavrela inscenácia *Americký cisár*

MAJSTER A MARGARÉTA (Teatro Tatro)
foto M. Ankersztejn

v réžii Ivety Ditte Jurčovej v koprodukcii Divadla Potôň a Divadelného ústavu v Bratislave, ktorého scenár vznikol na základe zbierky reportáží Martina Pollacka *Americký cisár – masový útek z Haliče*. Podľa vzoru autora knižnej predlohy dramatik Michal Ditte z mnohých príbehov vydoloval niekoľko konkrétnych príhod. Päťica skromne oblečených mladých hercov – muži v bielych košeliach a nohavičkách myšacej farby, ženy vo svetlých šatových spodničkách – sa ocitla natlačená na úzkom obdĺžniku zeme vysypanej pieskom. Zo štyroch strán ich obklopovali diváci a nad ich hlavami viseli veľké premietacie plátna, na ktorých sa zobrazovali archívne fotografie z čias veľkej (hlavne ekonomickej) emigrácie na prelome 19. a 20. storočia, javu dnes už nepredstaviteľného rozsahu. Vykorišťovanie a zneužívanie, hlad a všadeprítomné násilie páchané na negramotných chudobných, ktorí si zúfalo hľadali lepšie miesto na život, boli vyrozprávané jednoduchými prostriedkami s obrovským taktom a zdržanlivosťou. Silné boli momenty, keď nás zo všetkých obrazoviek obklúčili tváre pasažierov transatlantických lodí, tisnúcich sa medzi palubami v nepredstaviteľnej tlačenici. V tom kontexte bolo ťažké nemyslieť na utečencov, ktorí kolujú po táboroch v mnohých európskych krajinách, na našu európsku zodpovednosť a dedičstvo.

Žiadne supermatky

Najmenej presvedčivo v tejto festivalovej zostave obstálo predstavenie inscenácie *L'úbim ťa a dávaj si pozor* Veroniky Malgotovej a Lýdie Ondrušovej z Divadla NUDE. Jeho jadrom sú štyri mladé ženy, štyri rôzne príbehy, štyri rôzne pokusy o opis skúseností s materstvom. Predstavenie sa odohrávalo v malom byte, v ktorom sa jednotlivé herečky v pohodlných domácich úboroch stretávali s divákmi, každá v inej izbe. Najlepšie sa tento zaujímavý nápad podarilo realizovať pri poslednom príbehu: boli sme pozvaní do obývačky, usadili sa na gaučoch

a hrdinka sediaca na koberci nám porozprávala príbeh ženy, ktorá samostatne vychováva dve dcéry v rôznom veku. Pri prvých troch príbehoch sme sa ako diváci ocitli skôr v nekomfortnej pozícii špehov než v koži niekoho, kto sa zastavil na kávu, aby si vypočul rozprávanie plné vyznaní a smútkov. Každý príbeh predstavoval inú verziu materstva, ani jeden však nemal nič spoločné s presladeným obrazom supermatiek, ktoré vychvaľujú seba a svoje deti na Instagrame. V inscenácii mi chýbala hlbšia reflexia a napriek tomu, že príbehy (zväčša založené na autobiografických skúsenostiach tvorkýň) v sebe niesli silný emocionálny náboj, priemerné herecké výkony a chýbajúci nápad, ako pracovať s jednotlivými monológmi, spôsobili, že predstavenie napokon pripomínalo psychologickú drámu (v záplave vyumelkovanej internetovej reality možno potrebnú, no po umeleckej stránke málo zaujímavú).

Súčasťou festivalu boli aj dve inscenácie pre deti: *Divočiny* z dielne divadla Odivo a *Deďuško* v podaní Bratislavského bábkového divadla. Deťom bol venovaný aj koncert skupiny Komajota. Účasť na festivale Dzieję się obok v poslednej chvíli odvolalo Divadlo Nová scéna s predstavením *Domov, kde je ten tvoj?*. Jednou z hlavných príčin boli epidemiologické riziká. Treba totiž spomenúť, že táto prehliadka (ako

DIVOČINY
(Odivo)
foto M. Ankiersztejn

UŠPIM ŤA A DÁVAJ SI POZOR (Divadlo NUDE)
foto M. Ankiersztejn

mnohé iné súčasné podujatia) mala ešte jedného, nepozvaného a nie práve milého, hosta – pandémie COVID-19 a s ňou spojené obmedzenia. Už samotný termín festivalu sa pre epidemiologické odporúčania, ktoré sa menili rýchlosťou obrázkov v kaleidoskope, musel dvakrát presunúť. Nikto s istotou nevedel, či sa vybrané predstavenia vo Varšave podarí odohrať, a ak áno, pred akým veľkým publikom. O to väčšie uznanie patrí umelcom aj organizátorom za to, ako sa s touto výzvou popasovali a koľko úsilia vložili do toho, aby sa aj v súčasnom hygienickom režime hostujúce inscenácie dostali na javisko. Vďaka im aj za to, že umožnili živý prenos takmer všetkých bodov programu a na podujatí sa tak virtuálne mohli zúčastniť aj ľudia, ktorým sa pre koronavírus nepodarilo prísť osobne.

Na záver teda ostáva nádej, že keď raz budeme môcť opäť slobodne cestovať, slovenské divadlo a slovenskí umelci budú v Poľsku častejšími a čoraz menej neznámymi hosťami. Lebo, ako ukázala prehliadka *Dzieję się obok*, určite si to zaslúžia.

Dzieję się obok

Prehliadka súčasného slovenského divadla v Poľsku
3. – 8. september 2020
www.institut-teatralny.pl